

ישראל זיכל – תלמיד המכון*

כרת, ערירי ומיתה בידי שמים – גדריהם

תוכן

מבוא

- פרק א: המקורות בתורה.
פרק ב: המקורות בספרות חז"ל.
פרק ג: שיטות הראשונים:
שיטת רש"י
שיטת התוס'
שיטת הרמב"ם
שיטת הרמב"ן
שיטת הרס"ג ואבן עזרא
שיטת רבנו יונה
שיטת אברבנאל
פרק ד: שיטת הירושלמי
פרק ה: ביאור דברי הספרי
פרק ו: כרת חמורה ממיתה בידי שמים
פרק ז: גיל החיוב בעונשים בידי שמים
פרק ח: סיכום (כולל טבלה)

כרת, ערירי ומיתה בידי שמים – גדריהם

מבוא

בתורה מצאנו עונשים שונים לעבירות שונות (בעיקר כמצוות לא תעשה חוץ ממילה ופסח), חלקם מבוצעים בידי בי"ד (כגון: ארבע מיתות בי"ד ומלקות) וחלקם לא נמסרו לבי"ד אלא הם בידי בורא עולם בלבד, היינו מבוצעים בידי שמים.

* נכתב לעילוי נשמת הסופר ר' שלמה אשכנזי ז"ל.

במסגרת מאמר זה נעסוק בעונשים שבידי שמים המפורשים בתורה ואלו הם: כרת, ערירי ומיתה בידי שמים. כפי שנראה להלן, יש דעות שונות בהגדרת עונשים אלה.

א. המקורות בתורה

1. כרת

עונש כרת מפורש בתורה בעבירות שונות והמשנה במסכת כריתות (פרק א, א) מונה שלושים ושש עבירות שיש בהן כריתות, אך לא נעסוק כאן בבירור סוגיה זו.

עונש הכרת מופיע בתורה בצורות שונות והעיקריות שבהן¹:

ונכרתה הנפש ההיא מעמיה (בראשית י"ז, ד).

ונכרת האיש ההוא (ויקרא י"ז, ד).

ונכרתו הנפשות העושות (שם, י"ח, כט)

ונכרתה הנפש ההיא מלפני (שם, כ"ב, ג)

הכרת תכרת הנפש ההיא (במדבר ט"ו, לא).

2. ערירי

ביטוי זה נאמר רק באיסור עריות של דודתו ואשת אחיו.

חטאם ישאו ערירים ימותו (ויקרא כ', כ).

ערירים יהיו (שם, שם, כא).

3. מיתה בידי שמים

הברייתא במסכת סנהדרין (פ"ג, ע"א) מונה את חייבי מיתה בידי שמים, אך לא נעסוק כאן בבירור נושא זה. אף כאן מופיע העונש בצורות שונות כגון:

ושמרו את משמרתו ולא ישאו עליו חטא ומתו בו (ויקרא, כ"ב, ט).

ולא תמותו (שם, י, ט).

והזר הקרב יומת (במדבר, י"ח, ז).

ולא ימותו (שם, שם, ג).

כל הקרב הקרב אל משכן ה' ימות (במדבר, י"ז, כח).

מתוך הפסוקים שבתורה לא ברורה מהותו והגדרתו של כל אחד מהעונשים הנ"ל. ולהלן ננסה לעמוד על כך בעקבות דברי חז"ל בנידון ודברי הראשונים והאחרונים.

ב. המקורות בספרות חז"ל

שנינו בברייתא במסכת סנהדרין (ס"ד, ע"ב)²:

הכרת תכרת — הכרת בעולם הזה, תכרת לעולם הבא דברי ר' עקיבא.

1 וראה להלן (בביאור שיטת הרמב"ן) שיש משמעות לשינוי הסגנוני שבפסוקים השונים.

2 וכן בסנהדרין צ', ע"ב וראה גם בשבועות י"ג, ע"א.

אמר לו ר' ישמעאל והלא כבר נאמר ונכרתה וכי שלושה עולמים יש, אלא ונכרתה כעולם הזה, הכרת לעולם הבא, תכרת דברה תורה כלשון בני אדם.

בספרא (לויקרא, כ"ג, ל) נאמר:

והאברתי — מה תלמוד לומר. לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מהו, כשהוא אומר "והאברתי" לימד על הכרת שאינו אלא אבדן.

בספרי (לבמדבר, י"ט, יג) שנינו:

מפני מה ענש להלן מיתה וכאן כרת, ללמד שמיתה הוא כרת וכרת הוא מיתה. משני המקורות הראשונים ניתן לראות בכירור שיש נסיון להגדיר את ה"כרת", אף שעדיין אינו מתווך דיו, מאידך מהספרי משמע שאין הבדל בין כרת למיתה, וראה על כך להלן בפרק ה.

במסכת יבמות (נ"ה, ע"א) מובאים דברי רבה:

רבה רמי, כתיב "עיריים יהיו" וכתיב "עיריים ימותו" הא כיצד, יש לו בנים קוברן, אין לו בנים הולך עירי.

במסכת מועד קטן (כ"ח, ע"א) מובאת ברייתא:

ת"ר מת פתאם זוהי מיתה חטופה. חלה יום אחד ומת זוהי מיתה דחופה... שני ימים ומת זוהי מיתה דחוויה. ג' גערה. ארבעה נזיפה. חמישה זוהי מיתה כל אדם... מת בחמישים שנה זוהי מיתה כרת. חמישים ושנים שנה זוהי מיתתו של שמואל הרמתי. ששים זוהי מיתה בידי שמים³...שבעים שיבה. שמונים גבורות.

אמר מר זוטרא: מאי קרא (שששים זו מיתה בידי שמים), דכתיב "תבא כלח אלי קבר" (איוב ה') "בכלח" בגימטריא שיתין (=ששים) הוא

ובהמשך מובאים דברי אמוראים בקשר לכך:

אמר רבה מחמישים ועד ששים שנה זוהי מיתה כרת והאי דלא חןשיב להו, משום כבודו של שמואל הרמתי.

רב יוסף כי הוה בר שיתין עבד להו יומא טבא לרבנן, אמר נפקי לי מכרת. אמר ליה אבבי נהי דנפק ליה מר מכרת דשני, מכרת מיומי מי נפיק מר. אמר ליה נקוט לך מיהא פלגא בידך.

כפי שניתן לראות, אף לאחר שהבאנו את דברי חז"ל, עדיין רבה המבוכה והדברים דורשים ביאור.

יש מקור נוסף בתלמוד הירושלמי, אך בפרק זה נדון בו בנפרד.

ג. שיטות הראשונים

א. שיטת רש"י

רש"י התייחס לנושא במספר מקומות הן בפירושו לתורה והן בפירושו לתלמוד:

3 וראה להלן שיש גרסאות שונות כברייתא זו הן לגבי "ששים זוהי מיתה בידי שמים" והן לגבי "ג' גערה".

בתורה:

ונכרתה הנפש — הולך ערירי ומת קודם זמנו (בראשית י"ז, יד)
ונכרת — זרעו נכרת וימיו נכרתים (ויקרא י"ז, ט)

ובתלמוד:

ותרומה במיתה בידי שמים — ימיו נקצרים אבל אינו הולך ערירי.
כרת — הוא זרעו נענשין וְדַכְתִּיב ערירים יהיו (כתובות ל, ע"ב)
וכרת הוא, שמת בלא בנים (כריתות כ', ע"א)
ערירים — היינו נמי כרת שזרעו נכרת (יבמות נ"ה, ע"א).

נמצאנו למדים שלפי רש"י³:

1. אין הבדל בין כרת לערירי.
  2. יש הבדל בין כרת למיתה בידי שמים.
- בכרת: ימיו נכרתים וזרעו נכרת (וכהסבר הגמ' ביבמות שהובאה לעיל)
במיתה בידי שמים: הוא נכרת ואין זרעו נכרת.

ר"ת (שבת כ"ה, ע"א בד"ה כרת) מביא ראיה לשיטת רש"י מהגמרא במסכת יבמות (נ"ה, ע"א) שם היא שואלת "דודתו דכתב בה רחמנא ערירים יהיו למה ליי" ואם נפרש שכרת וערירי הם שני דברים נפרדים (שלא כשיטת רש"י), הרי שאין מקום לשאלת הגמ'. (וכן הביא ראיה זו הרא"ם בבראשית י"ז, יד).

הקשיים שיטת רש"י:

1. התוס' במסכת יבמות (ב, ע"א בד"ה אשת) העירו שלפי רש"י קשה לפרש את המשנה שם ואכמ"ל⁴.
2. "אם היה החוטא אדם עקר בטבעו, יתחייב שלא יפול בו הכרת, כי קודם שחטא כבר היה ערירי בטבעו. או אם חטא אחרי היותו בן שמונים שנה איך נאמר שלא יגיע אליו מהעונש בזקנתו ויענשו בניו הגדולים שלא חטאו" (אברבנאל במדבר ט"ו, כב). כלומר, מאחר שלשיטת רש"י הכרת כולל שני ענינים, מות החוטא ומות בניו, הרי שבמקרה של עקר או זקן אין למעשה עונש כרת.
3. בגמ' במועד קטן (כ"ח, ע"א והובאה לעיל) מסופר שר' יוסף עשה יום טוב לרבנן כשהגיע לגיל ששים. אמר לו אביי: "נהי דנפיק מר מכרת דשני, מכרת דיומי מי נפיק מר", ולכאורה לפי שיטת רש"י שכל כרת כולל גם מיתת הבנים, היה לו לאביי לומר: "מכרת דבני מי נפיק מר", וזו טענה עדיפה שהרי אם בניו קיימים הרי שאפילו מכרת דשני לא יצא. קושיה זו הקשה תוס' ישנים (יבמות שם) בשם הריב"א שהוא החולק על רש"י בנקודה זו (וראה להלן בפרק זה את שיטת הריב"א).

3א כשיטת רש"י שבכל כרת גם זרעו נכרת, נוקטים גם ר"ת (שבת כ"ה, ע"א), ר' יונה (הובאו דבריו להלן), ר"ן (שבת שם), שו"ת הרי"ד (סימן צו), ר"ח, הערוך והרשב"ץ.

4 לא הארכנו בביאור קושיה זו הקשורה לסוגיה במסכת יבמות (ב' ע"א), וראה בשו"ת יהודה יעלה סימן קנח ובערוך לנר על אתר שמיישבים את שיטת רש"י.

- לקושיה זו על רש"י מצאנו שני נביאים שתרצו בסגנון דומה.
- התוס' ישנים (יבמות ב', ע"א) כתבו: "ויש לדחות דמיירי בשאין לו בנים או שיש לו בנים גדולים שאין אחזין מעשה אבותיהם בידיהם", דהיינו שלרב יוסף לא היו בנים כלל או שהיו לו בנים גדולים שלא אחזו מעשה אבותיהם בידיהם ולכן נדרש אביי לטענת "מכרת דיומי מי נפיק מר". הרא"ם (בראשית י"ז, יד) כתב: "כבר תרצו התוס' (שבת, כ"ה ע"א בד"ה כרת) שלא היו לו בנים קטנים, דדוקא קטנים נענשים בעוון אביהם ולא גדולים". והביא ראיה לדבריהם משמואל שמיתתו היתה מיתת כרת⁴ (מו"ק כ"ח, ע"א) אף שהיו לו בנים שנא' (שמואל א', ח) ויהי כי זקן שמואל ... ולא הלכו בניו בדרכיו וגו', הרי שבנים גדולים אינם בכלל כרת של אביהם. בעוד שלפי התוס' ישנים רק בנים גדולים שאינם אחזין מעשה אבותיהם בידיהם אינם בכלל כרת אביהם, אבל גדולים האחזין מעשה אבותיהם בידיהם בכלל כרת אביהם, הרי שלפי התוס' במסכת שבת בנים גדולים אינם בכלל כרת אביהם בכל מקרה. מדברי שניהם משמע שבנים קטנים הרי הם בכלל כרת אביהם, וכפי שהביאו התוס' (שם) ראיה מהגמרא (שבת, ל"ב, ע"ב) ש"בעוון נדרים בנים מתים כשהם קטנים", הרי שקטנים מתים בעוון אביהם⁵.
4. לפי שיטת רש"י יוצא שכל הכריתויות שוות, בעוד שאנו יודעים שאין כל העבירות שעונשם כרת בדרגת חומרא אחת (אברבנאל, במדבר, ט"ו, כב).
5. בספר אור חדש⁶ הקשה על רש"י מהגמרא במסכת יבמות (כ"ב, ע"ב) שם נאמר: "מי שיש לו בן מכל מקום פוטר אשת אביו מן היכום. מכל מקום לאתויי מאי, אמר רב יהודה לאתויי ממזר. מאי טעמא דאמר קרא (דברים כ"ה) ובן איין לו עיין עליו". ולפי שיטת רש"י שבכרת בניו נכרתים בחייו, הרי שלא תיתכן מציאות של ממזר שיפטור מיכום. שהרי ממזר הוא הנולד מחייבי כריתות, ואם כן כשאביו נפטר, הבן הממזר אינו בעולם עוד, שהרי נכרת בעוון אביו.
- מספר תרוצים נאמרו ליישב קושיה זו.
- האור חדש עצמו מתרץ שהגמ' מיירי לפי שיטת ר"ע שיש ממזר מחייבי לאוין או לדעת ר' ישמעאל שחייבי כריתות שלקו נפטרו מכריתותם ומדובר שהאב לקה בשו"ת יהודה יעלה (סימן קנח) הוסיף נופך מדיליה ויישב במספר דרכים כגון:
- א. מדובר בגמ' כשבא על חייבי כריתות בשוגג או באונס שהוולד אמנם ממזר, אך האב אינו חייב כרת.
- ב. ידוע שאין אדם נענש בידי שמים עד גיל עשרים⁷ ואמנם יתכן מקרה שעבר על

4 וראה להלן שלדעת רבנו יונה מיתתו של שמואל לא היתה מיתת כרת.

5 וכתב הרמב"ם (הלכות תשובה פרק ו, א): "יש חטא שהדין נותן שנפרעים ממנו על חטאו בעולם הזה בגופו או בממונו או בכניו הקטנים שבניו של אדם הקטנים שאין בהם דעת ולא הגיעו לכלל מצוות כקניינו הן וכתבי איש בחטאו ימות עד שיעשה איש".

6 הובאו דבריו בשו"ת יהודה יעלה סימן קנח.

7 וראה להלן בפרק ז דיון בנושא גיל חיוב הכרת.

חייבי כריתות לפני גיל עשרים ונסתלק מהעולם בגלל סיבה אחרת מאת הבורא, כך שיש ממזר בעולם שאביו לא נענש בעונש כרת⁸.

6. קושיה נוספת לשיטת רש"י היא הגמ' במסכת כריתות (ז, ע"א) המביאה אוקימתא לאפשרות של כרת ביום כיפור וז"ל: "דקאכל נהמא ותנקתיה אומצא ומית" וכתבו התוס': "מכאן דקדק ריב"א (ראה שיטתו להלן) דכרת אין זרעו נכרתים דהא הכא זרעו לא נחנקו ואתא יום כיפור ומכפר עלייהו ואכתי לא משכחת לה כרת בבניו". ראית הריב"א אמנם קשה לפירוש רש"י.

הערוך לנר (יבמות ב, ע"א) מביא קושיה זו ומכח ראיות נוספות הוא מגיע למסקנה מעניינת בשיטת רש"י וז"ל:

דבכרת אפשר שיכרת זרעו אחריו אחר שכבר מת, וגם באין לו בנים בשעת החטא אפשר שיהיו לו אחרי כן רק שימותו אחריו, דבכרת אין העונש רק שיכרת זרעו גם כן אבל לא צריך שיהיה זה בחייו דוקא, אבל ערירי חמור מכרת דבאין לו בנים לא יולדו לו כלל, כדיליף מערירים יהיו, וביש לו בנים ימותו בחייו דוקא שיהיה לו העונש שיראה במיתתם.

נמצא אם כן שלפי הבנתו גם לשיטת רש"י יש הבדל בין כרת לערירי, דהיינו: כרת — זרעו נכרת אבל לאו דוקא בחייו.

ערירי — זרעו נכרת בחייו דוקא, ואם לא היו לו בנים עד החטא לא יהיו לו יותר בעתיד.

ב. שיטת התוס'

שיטת הריב"א

לדעת הריב"א⁹, כרת וערירי הם שני דברים שונים ורק בדודתו ואשת אחיו שנאמר בהם לשון ערירי זרעו נכרת מה שאין כן בכרת רגיל. לגבי ההבדל בין כרת למיתה בידי שמים יכול הריב"א לסבור כאחת משיטות בעלי התוס' שיובאו לקמן.

שיטת הריב"א מסתדרת היטב עם דברי המשנה בריש יבמות, אך מאידך הקשה עליה ר"ת המגמ' ביבמות (נ"ה, ע"א), שלעיל הבאנו ממנה ראיה לשיטת רש"י. כמו כן הביאו התוס' (כריתות ז, ע"א) ראיה לריב"א והבאנו דבריהם לעיל. כשיטת ריב"א נקט גם תוס' הרא"ש (יבמות ב, ע"א ד"ה אשת וכן בדף נ"ה ע"א בד"ה דודתו) ומיישב את קושיית ר"ת עיי"ש.

לעניין ההבדל בין כרת למיתה בידי שמים מצאנו בתוס' שלוש שיטות:

1. תוס' במסכת שבת:

כרת — שאינו מגיע לששים שנה שהיא מיתת כל אדם כדמשמע בשלהי מועד קטן דאמר התם רב יוסף כי הוה וכו'.

8 וראה שם תרועים נוספים ואכמ"ל.

9 שבת כ"ה ע"א בד"ה כרת ויבמות ב' ע"א בד"ה אשת. וכן היא שיטת הסמ"ג בלאוין סימן קט אלא שכתב שערירי באשת אח הוא רק באח מאם ולא מאב.

מיתה ביד שמים – אין לה זמן קבוע אלא שמת בשביל עוון זה אפילו אין בידו עוון אחר. (שבת כ"ה, ע"א בד"ה כרת). מדברי התוס' משמע שגרסו במועד קטן: "ששים זו מיתה כל אדם"¹⁰ ולא כפי שנמצא בתלמוד המודפס שלנו שצוטט לעיל "ששים זו מיתה בידי שמים".

תוס' במסכת שבת (ע"פ הבנת אברבנאל) "הכרת יבחן כפי ימי החולי כי כאשר ימות האדם ביום השלישי מחוליו יהיה נכרת מעמיו ... ולפי זה יהיה ההפרש בין הכרת למיתה בידי שמים שמיתה בידי שמים בבחינת השנים והכרת הוא בבחינת ימי החולי". נמצא אם כן, שהכרת הוא קיצור ימי החולי דהיינו שימות ביום השלישי לחוליו (ללא כל קשר לגילוי), בעוד שהמיתה בידי שמים היא קיצור שנות חייו. חשוב לציין, שבתוס' במסכת שבת שלפנינו אין לכאורה זכר לדברי אברבנאל ויתכן כי היתה לו גירסה אחרת בתוס'. מכל מקום נראה בכירור שגם לפי התוס' שלפנינו וגם לפי הבנת אברבנאל גירסת הגמרא בכרייתא שבמועד קטן (כ"ח, ע"א) היא: "מת ביום א' מיתה של זעם, שנים מיתה של בהלה, שלושה מיתה של כרת" ולא "שלושה גערה" כפי שנרפס בגמרא שלנו.

על שיטה זו מקשה אברבנאל:

א. "לפי שהמוכן למות בחוליו מה יתן לו ומה יוסיף לו שיארך חוליו ויהיו כל ימיו מכאובים על מיטתו למעצבה ישכב, הלא טוב לו שיתמעט צערו בחוליו וימות מהרה ... והנה חסידי ישראל ונביאייהם לא האריכו ימים בחוליהם (וכאן הוא מוכיח מיעקב, משה ואהרן)".

ב. יוצא לפי שיטה זו שמיתה בידי שמים יותר חמורה מכרת, בעוד שהאמת היא שכרת חמורה (וראה להלן פרק ו).

ג. מהמעשה ברב יוסף המובא במסכת מועד קטן משמע שכרת אינו קיצור ימי החולי בלבד. וכן מדרשת הגמ' (סנהדרין ס"ד, ע"ב) על פסוק הכרת תכרת הכרת בעולם הזה, משמע שאין הכרת קיצור ימי החולי בלבד.

2. תוס' במסכת יבמות

"וחילוק יש בין מיתה לכרת ... דבמועד קטן אמרינן מחמישים ועד ששים זוהי מיתה כרת. ונוכל לומר לפי הש"ס שלנו, דמיתה בידי שמים אחר ששים" (יבמות ב', ע"א בד"ה אשת) לשיטה זו מעלה אברבנאל (שם) שתי קושיות:

א. "לפי שהאדם בבחרותו אכל כל מחמצת בפסח או שאכל כל חלב וכל דם או בא על העריות וטימא את המקדש, אם היה כרת מוגבל לחמישים שנה ימצא חוטא נשכר, שיגיע בהכרח לחמישים שנה".

ב. "לפי שבמסכת יבמות שנינו חמישים זו מיתת כרת, חמישים ושתים זו מיתתו של שמואל הרמתי, ששים זו מיתת כל אדם ... ואם מיתת ששים זו מיתת כל אדם איך יאמרו שהיא מיתה בידי שמים". כפי שכבר ראינו יש הגורסים "ששים זו מיתה בידי שמים" ואין מקום לקושיה זו.

3. תוס' במסכת מועד קטן

"ויש מפרשים דחמישים היא מיתה שבידי שמים וכי איתא בהדי זרעו הוי כרת וששים מיתת כל אדם". (מועד קטן כ"ח, ע"א בד"ה ומיתה)
 לשון התוס' אינה ברורה די הצורך וכנראה כוונת דבריהם כפי שהבין האבני נזר¹¹: "דהא דקאמר בגמ' דידן חמישים זו מיתת כרת, לאחר חמישים קאמר וכשהוא בהדי זרעו, וכן ששים מיתת כל אדם ג"כ לאחר ששים שהיא מיתת כל אדם, וכשמת מחמישים עד ששים בלא זרעו היא מיתה בידי שמים". נמצא אם כן לפי שיטה זו:
 כרת — מיתה עד גיל חמישים או בגיל בין חמישים לששים עם זרעו.
 מיתה בידי שמים — מיתה בגיל בין חמישים לששים בלי זרעו.
 מיתת כל אדם — לאחר גיל ששים.
 ומוסיף האבני נזר: "והגם שלכאורה שיטת תוס' כעין דברי נבואה לחלק בכרת תוך חמישים אפילו בלא זרעו ולאחר חמישים בזרעו, נראה לי דבריהם ברורים ומוכרחים" ועיי"ש הוכחתו. וראה עוד להלן בפרק ד.
 יש לציין שאף לפי שיטה זו משמע שהגירסא בגמ' במועד קטן היא: "ששים זו מיתת כל אדם".
 לכל שלוש השיטות עדיין קשה הקושיה שהקשה אברבנאל על שיטת רש"י שכל תויות שוות ואין ביטוי לדרגות החומרא שבהן.

ג. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ח, א) כתב:

הטובה הצפונה לצדיקים היא חיי העולם הבא והיא החיים שאין מות עמהן, והטובה שאין עמה רעה ... ופרעון הרשעים הוא שלא יזכו לחיים אלו אלא שיכרתו וימותו. וכל מי שאינו זוכה לחיים אלו הוא המת שאינו חי לעולם אלא נכרת ברשעו ואבד כבהמה. וזהו כרת הכתובה בתורה שנאמר הכרת תכרת הנפש ההיא, מפי השמועה למדו הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא. כלומר, שאותה נפש שפירשה מן הגוף בעולם הזה אינה זוכה לחיי העולם הבא אלא גם מן העולם הבא נכרתת¹².

11 שו"ת אבני נזר הלכות אישות סימן מה.

12 וכן כתב בהקדמה לפרק חלק.

ובהלכה ה' הוא מוסיף:

הנקמה שאין נקמה גדולה ממנה כשתכרת הנפש ולא תזכה לאותן החיים שנאמר הכרת תכרת הנפש והיא עונה בה. וזהו האבדון הוא שקורין אותו הנביאים דרך משל באר שחת ... לפי שהיא הכליה שאין אחריה תקומה וההפסד שאינו חוזר לעולם.

ובפירוש המשנה (סנהדרין פרק ט') כתב:

זו המיתה בידי שמים הוא פחות מן הכרת, לפי שהמחוייב כרת ישאר העונש עליו אחר המיתה כמו שנבאר בפרק שאחר זה ומחוייב מיתה כשמת נתכפר לו.

בפשטות משמע מדבריו שהכרת היא כלית הנפש ואובדן העולם הבא, בעוד שמיתה בידי שמים הוא רק איבוד העולם הזה ולא העולם הבא.

שיטת הרמב"ן בהבנת הרמב"ם

ז"ל הרמב"ן בתורת האדם¹²:

מי שרואה דברים הללו (דברי הרמב"ם בהלכות תשובה) לבו נוקפו שמא נטה דעת הרב ז"ל לומר שאין עונש ויסורין לנפש החוטאת ולא תשיג אותה צער, כדרך החיצוניים. חס ושלום, אלא דברי הרב ז"ל על סוף האבדון והכליין התרוץ שאין אחריו עונש ונקמה, והוא הכרת שהוא ביטול הנפש, וכלל בה שהביטול הזה מלבד מה שנתייסרה תחילה בעונשי גיהנם ויסורין שבו הוא ענוש גדול ואובדן תמור ... ואע"פ שלא פירש הרב ז"ל כל צורכו בביטול הזה שיהיה מתוך דין ויסורין, יש ראייה בדבריו ללמד עליו זכות, שהרי כתב (הלכות תשובה פרק ג, ה-ו) כל הרשעים שעוונותיהן מרובין דנין אותן כפי חטאותיהם ויש להם חלק לעולם הבא שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, ואלו שאין להם חלק לעולם הבא אלא נכרתין ואובדין ונידונין כפי גודל רשעם וחטאתם ... הרי שהפריש בין חייבי הכרת הגמור ובין הנידון, ואם אין שם מקום של עונש ויסורין לנפש, מה הוא המשפט הזה שנדון בו הרשע כפי רשעו ובסוף יש לו חלק לעולם הבא, הא אין הכוונה אלא כמו שפירשנו.

נמצא אם כן שאף לפי הרמב"ם אין הכרת אובדן הנפש גרידא, אלא עונש שיש בו יסורין וצער שבסופם יש איבוד נפש והפסד העולם הבא¹³. כמו כן יש בכרת דרגות שונות בהתאם לעבירות והדבר בא לידי ביטוי ביסורין ובצער שנידון בהם לפני איבוד הנפש.

12 שער הגמול בכתבי הרמב"ן, מהדורת שעוועל בהוצאת מוסד הרב קוק, חלק ב' עמ' רצא.

13 וראה בכסף משנה, הלכות תשובה פרק ח, א שהקשה על הרמב"ם קושייה אחרת ואף הוא מביא את דברי הרמב"ן הנ"ל כדי ליישב קושייתו.

שיטת אברכנאל בהבנת הרמב"ם

אברכנאל חולק על הרמב"ן, ולפי דבריו לדעת הרמב"ם הכרת הוא אוכרן העולם הבא ואין בו דרגות שונות בהתאם לעבירות, אולם במגדף בלבד שבו נאמר הפסוק "הכרת תכרת" שהוא מקור הדרשה "הכרת בעולם הזה, תכרת לעולם הבא", רק בו יש גם קיצור ימיו בעולם הזה וגם איבוד הנפש לעולם הבא.

את ראית הרמב"ן מלשון הרמב"ם בפרק ג מהלכות תשובה הנ"ל, דוחה אברכנאל ועיי"ש.

על שיטת הרמב"ם מקשה אברכנאל:

- א. גם לפי שיטה זו אין דרגות חומרא בכרת. שאלה זו היא רק לפי הבנתו את דברי הרמב"ם, אולם לפי הבנת הרמב"ן אין מקום לקושיה זו.
- ב. כיצד מתיישרים דברי הרמב"ם עם הגמ' במסכת מועד קטן שאומרת שהכרת הוא לחמישים שנה כלומר שיש בכרת עונש גם בעולם הזה, בעוד שלדעת הרמב"ם אין בכרת עונש בעולם הזה. ודוחק לומר שדברי הגמ' מתייחסים רק למגדף שבו יש עונש גם בעולם הזה.
- ג. אם הכרת היא עונש לנפש, מדוע שינתה התורה בלשונה שיש מקומות שנאמר בהם "ונכרתה הנפש" ויש שנאמר "ונכרת האיש".

שיטת הרדב"ז בהבנת הרמב"ם

הרדב"ז (שו"ת הרדב"ז א"ח, י"ד, חלק ח, סימן ע) נשאל כיצד יתכן שהרמב"ם התעלם מתלמוד ערוך במועד קטן שיש כרת שנים בעולם הזה (כעין קושייתו השניה של אברכנאל כנ"ל).

והשיב:

חס ושלום מלהאמין דסבירא ליה לרב ז"ל דאין כרת של שנים, שזה דבר מוסכם בדבריהם ז"ל (מועד קטן כ"ח ע"א). גם מה שאמר "מפי השמועה למדו הכרת בעולם הזה", משמע להדיא שיש כרת בעולם הזה, וגם ממה שכתב "אלא גם מן העולם הבא נכרתה", לשון זה מורה שיש שני מיני כרת בעולם הזה וגם בעולם הבא, ואי אין כרת בעולם הזה לא שייך למימר גם, וזה ברור לבקיאם בלשון הקיצור. אבל עניין מה שאמר הרב ז"ל הוא זה, לפי שיש שלושה מיני כריתות, או כרת שנים בעולם הזה, או כרת לעולם הבא לבד, או בזה ובכא, והכל לפי משפטו הצדק ושיקול דעתו השלם יתברך.

ולדעתו הרמב"ם במשנה תורה התכוון לבאר רק את כרת העולם הבא והוא מיישב את לשון הרמב"ם לפי שיטתו. ולסיכום כותב הרדב"ז:

כללא דמילתא דאיכא תלתא מיני כרת. כרת בעולם הזה לבד דכתיב ונכרתה הנפש ההיא מעמיה כדאמר ועמה שלום, ואיכא כרת בעולם הבא לבד דכתיב ונכרתה הנפש ההיא מעמיה עונה בה, כי עונה נדבק בה לעולם אפילו לעולם הבא, ואיכא כרת

בתריויהו שנאמר הכרת תכרת הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא, הרי שלדעתו יש שלוש שוגי כרת, אלא שאינו מפרט לאיזו עבירה מתייחס כל סוג של כרת.

ד. שיטת הרמב"ן

לרמב"ן (ויקרא י"ח, כט וספר תורת האדם שער הגמול) דרך אחרת בביאור העניין וז"ל:

והנה בכריתות כתורה שלוש עינינים, האחד שנאמר בו "ונכרת האיש ההוא", והשני שנאמר בהן "ונכרתו הנפשות העושות" ונכרתה הנפש ההיא מלפניי, והשלישי שנאמר בהן "הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה". ואמר ביום הכיפורים "והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה", ואמרו בספרא: "לפי שהוא אומר כרת בכל מקום איני יודע מה הוא, וכשהוא אומר והאבדתי, למד על הכרת שאינו אלא אבדן". וביאור העניין, כי האוכל חלב או דם והוא צדיק ורובו זכויות אבל גברה תאוותו עליו ונכשל בעבירה ההיא, יכרתו ימיו וימות בנעורים קודם שיגיע לימי זקנה, והם ששים שנה, ואין נפשו בהכרה אבל יהיה לו חלק לעולם הבא הוא העולם שאחרי התחיה, וכזה אמר "ונכרת האיש ההוא". ואשר עם החטא החמור ההוא יהיו עונותיו מרובין מזכויותיו עונש הכרת שבעבירה החמורה מגיע לנפש החוטאת לאחר שתפרד מן הגוף והיא נכרתת מחיי עולם הנשמות, ובמחוייבי הכרת הזה רומז הכתוב "ונכרתה הנפש ההיא מלפניי", וכתיב "והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה", ואלו אין להם כרת בגופם אלא פעמים שיחיו ויגיעו לימים רבים, וגם עד זקנה ושיבה, כענין שכתוב "ויש רשע מאריך ברעתו"... ויש כרת חמור שנכרת גופו ונפשו, והוא הנאמר בו "כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה" ודרשו הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא, לומר שהוא ימות בנוער וחייתו קדושים, שלא תחיה נפשו בתחית המתים ואין לה חלק לעולם הבא, ואין כפל הכרת הזה הנאמר בתורה אלא בעניני עבודה זרה ומגדף, ורבותינו דרשו בו עוד במסכת שבועות, כי דבר ה' בזה זה הפורק עול ומגלה פנים בתורה, ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר, אבל אינו בכל הכריתות... וכן נראה שאין כל חייבי כריתות בערירות כרת לזרעם אלא באותן שכתוב בהן ערירים, ויתכן שהוקשו כל העריות זו לזו, אבל בשאר הכריתות כגון חלב ודם אין לנו. נמצא שלפי הרמב"ן יש שלוש מיני כרת:

כאת בעולם הזה בלבד למי שרובו זכויות ונכשל בעבירה שעונשה כרת.

ב. כרת בעולם הבא בלבד למי שרובו עוונות ונכשל גם בעבירה שיש עמה כרת.

ג. כרת בעוה"ז ובעוה"ב לעובד ע"ז, מגדף והכופרים למיניהם¹⁴.

כמו כן נראית דעתו של הרמב"ן נוטה לדעת הריב"א הנ"ל שרק בדודתו ואשת אחיו יש ערירי, ולא בכל חייבי כריתות כשיטת רש"י. אם כי כותב הרמב"ן שיתכן שיש ערירי בכל העריות.

14 שיטה זו היא כעין הסבר הרמב"ן בשיטת הרמב"ם, אלא שדברי הרמב"ן אינם מפורטים דים, ולכן אין לומר בכירור שמדובר כאן בשיטה אחת.

על שיטת הרמב"ן מקשה אברבנאל שלוש קושיות:

- א. מה ההבדל בין סוג הכרת הראשון שהוא בעולם הזה לבין מיתה בידי שמים?
- ב. הגדרת הכרת מן הסוג השני שהוא לעולם הבא בלבד נוגד לכאורה את דברי הגמ' במסכת מועד קטן שהכרת הוא לחמישים דהיינו קיצור ימים בעולם הזה. ודוחק לומר שהגמ' מתכוונת לכרת מהסוג הראשון בלבד שהרי לא נתנו חכמים דבריהם לשיעורים.
- ג. הרמב"ן מבסס את שיטתו על הפסוקים ועל הסברא, ושניהם קשים. לדעת הרמב"ן כל מקום שנאמר "האיש" הכוונה היא לכרת מן הסוג הראשון וכל מקום שנאמר "הנפש" הכוונה היא לכרת מן הסוג השני. והנה לגבי מולך מצאנו שהוא נכלל בפרשת אחרי מות עם העריות שגלביהן נאמר "נפש" ("ונכרתו הנפשות"), בעוד שבפרשת קדושים נאמר לגבי מולך "איש" ("ואני אתן את פני באיש ההוא והכרתי אותו"). הרי שבאותה עבירה עצמה (כגון מולך) הוזכר פעם "איש" ופעם "נפש". דעת הרמב"ן לחלק בין כרת מהסוג הראשון לכרת מהסוג השני מבוססת גם על הסברא המבדילה בין מי שרובו זכויות למי שרובו עוונות. כנגד סברא זו טוען אברבנאל שאם כן יוצא איפוא שאין הבדל בין כרת ושאר העונשים שבידי שמים שהרי בכל העבירות פועל כלל זה המבחיץ בין מי שרובו זכויות ובין מי שרובו עוונות כמו ששינו במסכת קידושין (ל"ט, ע"ב).

ה. שיטת רס"ג ואבן עזרא

לדעת הרס"ג¹⁵ אין הבדל בין הכרת למיתה בידי שמים ושניהם עונש בעולם הזה דהיינו קיצור ימי החוטא ומיתתו קודם קיצו. יתכן שדעתו מבוססת על דברי הספרי שהבאנו לעיל בפרק ב ש"מיתה היא כרת וכרת היא מיתה"^{15א}. לדעה זו מסכים גם אבן עזרא בשני מקומות בפירושו לתורה. בבראשית (י"ז יד) הוא כותב:

וכרת — בידי שמים. והטועים יחשבו כי אם מת הנער ולא נימול אין לו חלק לעולם הבא. ואין פירוש "הנפש" כרצונם, כי נפש כמו איש, וטעמו גוף שיש לו נפש, וכן "נפש כי תחטא".

וכן כתב בכמדבר (ט"ו, לא):

הכרת תכרת הנפש ההיא איננה המשכלת כדברי טועי רוח, רק הוא חיבור נפש עם הגוף.

15 הובאו דבריו באברבנאל.

א15 וראה להלן בפרק ה הן בביאור הספרי.

הרי שלדעתו מלת "נפש" פירושה גוף, ועונש הכרת מתייחס לאיבוד הגוף. על שיטה זו מקשה אברבנאל שמהתלמוד משמע בכירור שאין הכרת והמיתה בידי שמים שוים, שהרי המשנה במסכת כריתות מונה את חייבי הכריתות בנפרד והברייתא בסנהדרין מונה את חייבי מיתה בידי שמים בנפרד.

כמו כן דוחה אברבנאל את פירוש א"ע שהמילה "נפש" מתייחסת לגוף, אלא לדעתו כוונת התורה היא אמנם לנפש המשכלת.

ובשדי חמד (מערכת כ"ף כלל צו) הוסיף להקשות על שיטה זו ממקומות שונים בתלמוד שמהם משמע בכירור שהכרת חמורה ממיתה בידי שמים (וראה להלן).

1. שיטת רבנו יונה

רבנו יונה (בספר שערי תשובה שער שלישי, קז-קה) כותב:

ההפרש אשר בין מיתה וכרת, כי חיוב המיתה עליו ולא על זרעו, ובעונש הכרת הוא וזרעו נכרת. אולם אמרו רבותינו ז"ל¹⁵ כי על ענין אחד ועל צד ינשא חומר המיתה בידי שמים מן הכרת¹⁶ כי מי שהוא חייב מיתה בידי שמים עולה מות בחלונותיו, ובעלי חיים מקנה קנינו מתים, פרתו רועה כאפר והיא מתה, תרנגולתו רועה כאשפה והיא מתה, וידבק המות בו עד כלותו אותו... והכרת שנכרת הוא וזרעו כענין שנאמר "חטאם ישאו עיריים ימותו". וחייב הכרת על שני החלקים.

החלק האחד – שנכרתים מן העולם הזה כגון הבא על אחותו ועל אחות אביו וכו'. והחלק השני – שנכרתים מן העולם הזה והעולם הבא כגון העובד ע"ז וכו'... וענין הכרת קיצור השנים כענין שנאמר "ושנות רשעים תקצורנה". ויש בענין קיצור השנים הפרש בין מיתה לכרת, כי הכרת – מות האדם קודם חמישים שנים, והמיתה – קודם ששים כמתי מדבר, ר"ל, כי מי שנגזר עליו לחיות שבעים או שמונים שנה ונתחייב מיתה, ימות פחות מבן ששים...

יוצא איפוא לשיטת רבנו יונה:

בכרת יש שני סוגים:

- א. קיצור ימי החוטא בעולם הזה ומותו לפני גיל חמישים.
  - ב. קיצור ימי החוטא בעולם הזה ומותו לפני גיל חמישים, וגם נכרת מהעוה"ב.
- בשני סוגי הכרת יש גם עירי דהיינו מות בניו (כשיטת רש"י שהובאה לעיל).

15 במהדורות השונות מצויין כאן כמקור הגמ' בפסחים ל"ב, ע"ב. אבל לא מצאתי זאת שם ולא נמצאת מימרא כזו בכל הש"ס.

16 הרמב"ם בהלכ' ביאת המקדש (ד, ד) כותב: "וכן טמא שטבל ועבד קודם שיעריב שמשו עבודתו פסולה וחייב מיתה בידי שמים" ומקשה הראב"ד: "כיון שטבול יום שנכנס למקדש בכרת היכי משכחת לה טבול יום ששימש במיתה והא איכא נמי כרת בשביל ביאת מקדש". ומתריך הכסף משנה (שם) שכיון שיש חומרה במיתה בידי שמים שאין בכרת, הרי שיכול להתחייב מיתה על עבודתו לאחר שהתחייב בכרת על ביאתו. דברי הכסף משנה תואמים את דברי רבנו יונה, על אף שלא הזכירו.

מיתה בידי שמים

קיצור ימי החוטא בעולם הזה ומותו לפני גיל ששים ואין עונש לזרעו. אף שמיתה בידי שמים קלה מן הכרת, מכל מקום בצד אחד היא חמורה מן הכרת שעולה המות בחלונותיו וכו'.

אף שדברי רבנו יונה נראים ברורים ומוגדרים, מכל מקום הוא מוסיף ומבאר לגבי כרת:

ומי שנתחייב כרת פעמים שתאריך לו הזכות בעולם הזה שנים ושלושה דורות ... ואמרו רבותינו ז"ל (קהלת רבה, ז, לב) אמר ר' יאשיהו מפני שלושה דברים הקב"ה מאריך פנים עם הרשעים בעולם הזה. שמא יעשו תשובה, או עשו מצות שישלם להם הקב"ה שכרם בעולם הזה, או שמא יצאו מהם בנים צדיקים.

ולגבי מיתה בידי שמים הוא כותב:

אבל יש צדיקים שמספר ימיהם פחות מששים כמו שאמרו (ירושלמי ביכורים פרק ב, א) בן חמישים ושנים זו מיתתו של שמואל הרמתי...

הרי שלדעתו, לא כל מי שחי למעלה מחמישים ברור שלא התחייב בכרת, כמו שלא כל מי שמת קודם ששים שנה ברור שנתחייב מיתה בידי שמים. כך שלמעשה אין בידינו אפשרות לקבוע אם מותו של אדם בכל גיל שיהיה היא מיתת כל אדם או מיתת כרת או מיתה בידי שמים.

דברי רבנו יונה מבוססים על שיטת הירושלמי המובאת להלן בפרק ד.

ז. שיטת אברבנאל

כפי שראינו, לא נחה דעתו של אברבנאל מחלק משיטות הראשונים שהובאו לעיל, ועל כן הוא מציע דרך שונה בביאור עניין הכרת וכותב:

הכרת בכלל בכל הל"ו כריתות כולל לגוף ולנפש, אם לגוף עולם הזה שיקצרו ימי החוטא וימות קודם עתו שהיה ראוי לו כפי טבעו, ואם לנפש שאחרי הפרדה מן הגוף בעולם הנשמות תתרחק מזיו השכינה ומקבול השפע העליון לנפשות הזוכות שמה מצרור החיים. ולכן נקרא העונש ההוא כרת שהוא הלשון הנופל על הענף הנכרת מן האילן שממנו יקבל ההזנה והחיות בהיותו דבק בו בצמיחתו, כן הנפש תכרת מאותו צרור החיים העליון ולא קיבל זיו השכינה שהוא העונג והשכר הנפשי, אבל אין זה לנפש העדר גמור והפסד מוחלט כי הוא עצם רוחני קיים בעצמו בלתי נפסד בטבעו. אך הכרת הוא עונש וצער גדול לנפש תקבל בו הפחות והיתר ואחרי קיבול העונש תשוב לקבל העדן והעונג וכמ"ש "אם יכרת ועוד יחליף ונקתו לא תחדל". ואם היות שאמרו רז"ל (עדויות כ"ב) שעונש הרשעים בגיהנם י"ב חודש, לא אמרו זה בענין הכריתות כי בהם עונשם לנפש זמן יותר ארוך מזה, ואין כל הכריתות שוים בעונש הנפשי אבל יתחלפו בהתמדת זמן העונש, בין רב למעט כפי חומר החטא או קלותו. ויהיה ענין הכרת לפי זה שמי שרובו זכויות ומיעוטו עוונות שכפי המדה האלוקית

נפרעים ממנו ממיעוט עוונות שעשה בעולם הזה כדי לתת לו משלם שכרו לעולם הבא, הנה אם היה בכלל אותו מיעוט עוונות שעשה כרת מן הכריתות, אע"פ שיקבל עונשו בעוה"ז לא ינקה משתקבל נפשו עונש בעוה"ב אם מעט ואם הרבה כפי החטא. וכן אם היה רובו עוונות ומיעוט זכויות שכפי המדה נותנים לו שכר זכויותיו בעוה"ז כדי להפרע ממנו מרוב עוונותיו בעוה"ב, הנה אם היה אחד מן הכריתות מכלל אותם העוונות שעשה יתחייב על כל פנים שגם בעוה"ז יקבל עונש גשמי בקיצור ימיו, כי זו היא חומרת הכרת עם כל שאר הכריתות שלא יהיה נידון כפי כללותם אלא כפי פרטיותם או תוכרת בין בעונש העוה"ז בין בעונש העוה"ב... הנה אם כן כל כרת בין שיחסו הכתוב לאיש החוטא או לנפש להיותה סיבתו, הנה גדר הכרת ורישומו הוא הפסק וקיצור החיים בעוה"ז והפסק הענוג הנפשי לעוה"ב. ולענין זה אמרו חז"ל שהיה הכרת לחמישים שנה. ואמנם מה שנאמר במגדף הכרת תכרת הנפש ההיא שדרשו חז"ל הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא אינו עונש מיוחד למגדף כמו שחשב הרב הנחמני אבל הוא ביאור ענין כל כרת וגדרו.

נמצא איפוא שלדעתו בכל כרת יש עונש של קיצור ימים בעולם הזה (לחמישים שנה) וגם הפסק העונש הנפשי לעולם הבא. משך זמן הפסק העונג הנפשי בעוה"ב תלוי בחומרת העבירה שעליה התחייב בכרת. בכל מקרה אין בכרת אבדן מוחלט של העוה"ב אלא לאחר ריצוי העונש תשוב הנפש למקורה העליון. אברבנאל לא מבאר מהי מיתה בידי שמים לשיטתו אבל נראה שיסבור כי מיתה בידי שמים היא קיצור ימי החוטא בעולם הזה בלבד. על פי שיטתו סרו כל הקושיות שהקשה על הראשונים שקדמו לו ודו"ק. והנה, תפארת ישראל (בסוף פרק ט בסנהדרין) הקשה האיך ייענש אדם שעשה כמה עבירות שיש עליהן חיוב כרת. ותרץ בדרוש אור החיים (המודפס בסוף מסכת סנהדרין, אות ב):

לפי דברינו, לפי רוב הכריתות שעבר, כן יאריך זמן זיקוקו וצערו קודם שיתטהר הניצוץ הקדוש. ולפעמים גם כמה מאות שנים לא יהיו די בהם לזיקוקו וטהרתו... וא"כ גם קושיא שניה מתורצת, שהקשנו שאנו רואים לפעמים חייבי כרת מאריכים ימים, דיש לומר מדכבר הוכחנו שמי שחייב כרת כמה פעמים, ודאי אפשר לקיים בו עונש הכרת בגופו, משתלם זה ע"י יסורי הזיקוק בעוה"ב, כמו כן בענין מיתתו שראוי להיות קודם זמנו, והרי לפעמים אי אפשר שימות קודם זמנו רק בדרך נס.

דבריו מובנים היטב לפי שיטתו של אברבנאל, אף שלא הזכירו במפורש.

ד. שיטת הירושלמי

לירושלמי דרך שונה בנושא כדאיתא במסכת ביכורים (פרק שני, הלכה א):

דתני המת לחמישים שנה מת בהכרת, לחמישים ושתיים זוהי מיתת שמואל הנביא,

לששים מיתה האמורה בתורה, לשבעים מיתה של חיבה, לשמונים מיתה של זיקנה, מכאן ואילך חיי צער. מה חמית מימר (=מהיכן אתה רואה לומר זה מן הכתוב) מת לחמישים מת בהכרת — כתיב "אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי וגו' וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו" עשו להם דבר של תקנה שלא יזונו עיניהם מבית קודש הקודשים, וכתיב "ולא יבואו לדאות כבלע את הקודש ומתו", וכתיב "ומבן חמישים שנה ישוב מצבא העבודה". ר' אבין בריה דר' תנחום בר טרפון שמע ליה מן הכא "ימי שנותינו בהם שבעים שנה" צא מהן עשרים שנה שאין בית דין של עונשין וכורתין, נמצאת אומר המת לחמישים שנה מת בהכרת... לששים מיתה האמורה בתורה ר' חזקיה בשם ר' יעקב בר אחא כתיב "אם יראה איש באנשים האלה הרור הרע הזה וגו'" הגע עצמך שיצא ממצרים בן עשרים שנה ועוד עשה במדבר ארבעים שנה ומת נמצאת אומר המת לששים שנה מיתה אמורה בתורה וכתיב "תבא ככלח אלי קבר"...

אפר חמישים ועשה דבר שהוא בהכרת אבל רב חדי (=עבר חמישים שנה ועשה דבר שהוא בכרת אם כן יאכל הרבה ויהיה שמח, בתמיה — פני משה) אפר שתיין ועשה דבר שהוא בעון מיתה אבל חדי (=עבר ששים שנה ועשה דבר שהוא במיתה אם כן יאכל ויהיה שמח, בתמיה — פני משה), תני רב חנינא בן אנטיגנוס אומר זקן שאכל את החלב וכי מי מודיענו שהוא בהכרת כהדא דתניא או שחילל את השבת מת בהכרת. (כלומר, שאלת הירושלמי היא שלאור הדברים הראשונים יוצא שלאחר גיל חמישים או ששים אין יותר כרת או מיתה וא"כ מה יענש זה שעבר עבירה שיש בה כרת לאחר גיל זה).

אלא כיני (=אלא על כרחך דכן הוא — פני משה) המת ליום אחד מיתה של זעם, לשנים מיתה של בהלה, לשלושה מת במגיפה. תני רב חלפתא בן שאול מת באחד בשנים בשלושה מת בהכרת... (כלומר, אמנם אין יותר כרת שנים לאחר חמישים, אבל כרת דיומי יש).

הברייתא המובאת כאן "המת לחמישים שנה מת בהכרת, לחמישים ושנים זוהי מיתה שמואל הנביא, לששים זוהי מיתה האמורה בתורה" דומה לברייתא המובאת בבבלי במסכת מועד קטן (כ"ח, ע"א) ולכאורה לא נראה שיש הבדל בין הבבלי והירושלמי. אלא שהתלמוד הבבלי אינו מביא ראיות לדבריו (מלבד הראיה מהפסוק תבא ככלח אלי קבר), בעוד שהירושלמי מביא ראיות מהפסוקים הן לכרת והן למיתה בידי שמים. הראיות שמביא הירושלמי מאפשרות לנו לעמוד על שיטתו ביתר בהירות וכפי שהבינו התוס' (שבת, כ"ה ע"א בד"ה כרת) וז"ל:

מיהו בירושלמי קאמר דכרת אינו מגיע לחמישים ומפיק לה מאל תכריתו את שבט הקהתי וגו' וזאת עשו להם וחיו, פירוש אמרה תורה עשו להם תקנה שלא ימותו בעבודתן קודם חמישים, וכתיב אל תכריתו משמע כרת היינו שמת קודם חמישים. ומיתה האמורה בתורה דקאמר התם היינו שמת עד ששים דכתיב במדבר הזה יתמו ושם ימותו ולא נגזרה גזרה אלא על בני עשרים שימותו קודם ארבעים וקרי לה מיתה

משמע מדבריהם ששיטת הירושלמי כך היא:
כרת — עד גיל חמישים.

מיתה בידי שמים — מבן חמישים עד בן ששים.
וכן כתבו התוס' במסכת יבמות (ב, ע"א בד"ה אשת). ואף שהתוס' נחלקו בביאור דעת הבבלי כנ"ל, מכל מקום מוסכם בתוס' מהי דעת הירושלמי¹⁷.
ואף האבני נזר (שו"ת אבני נזר, הלכות אישות, סימן מה) הבין בדעת הירושלמי ש"חמישים" היינו עד חמישים, ו"ששים" היינו עד ששים כדברי התוס' הנ"ל, אך הביא ראייה אחרת וז"ל:

ע"כ צריך לומר דהאי ששים בתוך ששים קאמר, וכן משמע דהא בגמ' יליף מקרא דתבא בכלח אלי קבר "בכלח" בגימטריא ששים, והרי התם ברכה היא¹⁸ דמסיים כעלות גדיש בעתו, ע"כ האי ששים בתוך ששים.

אלא שלכאורה דבריו קשים, שהרי גם בבבלי (במועד קטן) מובא הפסוק "תבא בכלח אלי קבר" כראיה לכך ש"ששים זוהי מיתה בידי שמים" וא"כ לדבריו נצטרך לומר ש"ששים" היינו עד ששים כיון שהפסוק הזה הוא לברכה, ודבר זה לא אתי שפיר לא להתוס' ביבמות (שמיתה ביד שמים היא לאחר ששים) ולא להתוס' בשבת (שמיתה בידי שמים אין לה זמן קבוע).

כפי שראינו זה עתה, בין לפירוש התוס' במסכת יבמות ובין לשיטת התוס' במסכת שבת, הבבלי והירושלמי חלוקים. וכן כתבו התוס' (יבמות ב, ע"א) במפורש שהירושלמי חולק על התלמוד שלנו.

אולם תוס' הרא"ש (יבמות ב, ע"א) סובר שאין מחלוקת בין הבבלי והירושלמי וז"ל:

ונוכל ליישב ולומר דכרת הוא בן חמישים ופעמים שהזכות תולה וחי לאחר חמישים, אבל לא יגיע לששים. ומיתה לששים ופעמים שהזכות תולה וחי לאחר ששים קצת, אבל מת קודם זמנו.

מתוך דבריו נמצאנו למדים הבחנה חשה בין כרת למיתה בידי שמים והיא:

כרת — עד גיל חמישים ואם יש לו זכות יאריך עד ששים ולא יותר.
מיתה — עד גיל ששים ואם יש לו זכות יאריך קצת אחרי ששים.

גם, לדעת אבני נזר, לפי שיטת ה"יש מפרשים" בתוס' במועד קטן אפשר לומר שהבבלי והירושלמי לא נחלקו וז"ל:

אך בתוס' מו"ק שם ויש מפרשים דחמישים מיתה בידי שמים וכי איתא בהדי זרעו כרת, וששים מיתה כל אדם, עד כאן. נראה שגורסים ג"כ ששים מיתה כל אדם ומשוו

17 וראה בתוס' במועד קטן כ"ח, ע"א שהביאו את הירושלמי והקשו עליו עיי"ש.
18 וראה במהרש"א במועד קטן שאף הוא העיר על כך ועיי"ש.

גמ' דידן עם ירושלמי, דהא דקאמר בגמ' דידן חמישים זו מיתת כרת לאחר חמישים קאמר וכשהוא בהדי זרעו, וכן ששים מיתת כל אדם ג"כ לאחר ששים שהיא מיתת כל אדם, וכשמת מחמישים עד ששים בלא זרעו היא מיתה בידי שמים, ובזה מיירי בירושלמי.

נמצא לפי דבריו ששיטת התוס' במועד קטן שהבאנו לעיל היא שיטת הירושלמי¹⁹. כבר ראינו לעיל שרבנו יונה נקיט בשיטת הירושלמי אלא שהרחיבה ושיכללה.

ה. ביאור דברי הספרי

לפי כל השיטות שמנינו (מלבד הרס"ג) נראה ברור שכרת ומיתה בידי שמים הם דברים שונים. אלא שדברי הספרי (במדבר י"ט, יג) לכאורה נראים כסותרים זאת. שם איתא:

ונכרתה מפני מה ענש להלן מיתה וכאן כרת, ללמוד שמיתה היא כרת וכרת היא מיתה.

כבר עמד על כך הרי"ד (שו"ת הרי"ד, סימן צו) וכתב:

לא קשיא דהכי קאמר תנא דספרי, כאן הוא אומר ונכרתה ולא ידענו מהו הכרת או שימיו נכרתים או שיכרת ממקומו ויגלה למקום אחר, בעבור זה הוצרך ללמוד ממאי דכתיב התם "ולא ימותו בטומאתם" דאלמא כרת האמור כאן מיתה הוא שימיו נכרתים, אבל מיהו כרת עדיף ממיתה בלא כרת כגון גבי תרומה דכתיב בה (ויקרא כ"ב, ט) "ומתו בו כי יחללוהו" שהכרת הוא מת וגם זרעו נכרת כדילפינן מערירים יהיו ומערירים ימותו, אבל מיתה בידי שמים היכא דלא כתיב בה כרת הוא בלא זרעו, ולא אתא תנא דספרי להשוות המיתה לכרת שלא יהיה כרת חמור ממנה, אלא רצה ללמד על הכרת שהיא מיתה.

נמצא מדבריו שהספרי בא ללמד שהכרת היא מיתה ולא דבר אחר. כמו כן נמצאנו למדים אגב אורחא שדעת הרי"ד היא כשיטת רש"י בהבדל שבין כרת למיתה בידי שמים.

ו. כרת חמורה ממיתה בידי שמים

כבר ראינו לעיל שלדעת רס"ג ואבן עזרא אין הבדל בין כרת למיתה בידי שמים. כמו כן ראינו שלשיטת התוס' במסכת שבת (בין לפי הבנתנו ובין לפי הבנת אברבנאל) מיתה בידי

19 אברבנאל מביא את דברי התוס' במסכת יבמות (הובאה שיטתם לעיל) וכותב שתוס' אמרו שכן הוא בירושלמי. אולם המעיין בדברי התוס' שם יראה שאין הדברים כן ואדרבה כתבו ששיטתם אינה כדעת הירושלמי. גם מדברי הירושלמי שהבאנו כאן מוכח שאין זו שיטתו.

שמים חמורה מכרת. עוד למדנו לעיל שלשיטת רבנו יונה, אמנם כרת חמורה ממיתה בידי שמים, אך לעניין אחד בלבד מיתה בידי שמים חמורה. ברם, לפי רוב השיטות פשוט וברור כי הכרת חמורה ממיתה בידי שמים²⁰. הנחה פשוטה זו שהכרת חמורה ממיתה בידי שמים, לא הבאנו לה עד כה סיוע ברור מהמקורות, ברם האחרונים עשו זאת.

בספר גן המלך (סימן כט) מביא ראייה ממסכת חולין (ל"א, ע"א) שם נאמר: "עוון כרת התרת, מיתה בידי שמים מבעיא", משמע שהכרת חמורה יותר. וכן בשדי חמד (מערכת כ"ף כלל צו) הובאו ראיות נוספות:

ביבמות (ע"ג, ע"ב): "ואיבעית אימא כרת עדיפא".
 בפסחים (ל"ב, ע"ב) מסקנת הגמ' שכרת אלימא ממיתה.
 בשבצ (כ"ה, ע"ב): "ואיבעית אימא קודש חמור שכן ענוש כרת"²¹.
 ועיין עוד בשדי חמד (שם) שהאריך בנושא ומסקנתו ברורה כנ"ל.

ז. גיל החיוב בעונשים בידי שמים

בכל העונשים שכתורה גיל החיוב הוא י"ג שנים ויום אחד, אך בעונש שבידי שמים שונה הדבר וכפי ששנינו בגמ' במסכת שבת (פ"ט, ע"ב)
 כמה שנוחיו של אדם, שבעים שנה, דל עשרים שנה דלא עגשת עליהו, פשו להו חמשין.
 וכן הוא בירושלמי שהבאנו לעיל (בכורים פרק ב, הלכה א):

צא מהן עשרים שנה שאין ביי"ד של מעלן עונשין וכורתין.

וכן ששנינו בכמדבר רבה (פרשה יח, ד):

אמר ר' ברכיה כמה קשה המחלוקת, שבי"ד של מעלה אין קונסין אלא מבין עשרים שנה ומעלה ובי"ד של מטה מבין י"ג, במחלוקתו של קרח תינוקות בן יומן נשרפו ונבלעו בשאול תחתית.

וכן דעת רש"י המביא מדרש זה בפירושו לבמדבר ט"ז, כז.

וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשניות (סנהדרין פרק ז):

אבל מפי השמועה למדנו שהקב"ה לא יעניש החייב כרת²² אלא אחר עשרים שנה, ואין הפרש בזה בין זכרים לנקבות.

20 השדי חמד (מערכת כ"ף כלל צו) מביא ראשונים ואחרונים נוספים הסוברים כן.

21 וכן בשו"ת הר צבי (או"ח ב סימן מה) הביא ראיות אלו.

22 אף שהרמב"ם הזכיר כרת בלבד, מכל מקום מהמקורות האחרים ברור שדין אחד לכל חייבי עונש בבי"ד של מעלה.

וכן כתב ר' עובדיה מברטנורא (אבות, ה, כא):

בן עשרים לרדוף — ... פירוש אחר, בן עשרים לרדוף אותו מן השמים ולהענישו על מעשיו, שאין ב"ד של מעלה מענישין פחות עשרים.

וכן כתב הרא"ם בפרשת חיי שרה (בראשית כ"ג, א) על דברי רש"י "בת ק' כבת כ' לחטא"²³. לדעה זו מצאנו עוד חברים רבים²⁴.

ברם מצאנו לחכם צבי (שו"ת חכם צבי סימן מט) דעה חריגה בנושא זה וכפי שכותב: "וזה נלע"ד ברור דעל כל פנים שייך עונש כרת בפחות מבן כ' נמי". הח"צ דן בשאלה זו תוך שהוא מביא ראיות לדבריו ומפריך קושיות עליו. ולהלן עיקרי דבריו:

א. "האיך יתכן עונש שענשה תורה על העובר על המצוה, ואותו העובר מצווה בה וחייב עליה מלקות וד' מיתות ב"ד, שנאמר שהכרת הכתוב בה לא קאי עליו".

ב. דברי הגמ' במסכת שבת הנ"ל לכאורה סותרים את דבריו ועל כך הוא כותב: "דברי אגדה הן ואין משיבין מן האגדה". הח"צ לא התייחס לדברי המדרש רבה הנ"ל, ואפשר לומר שאף לגביהם יאמר שדברי אגדה הן. באשר לעצם דבריו שאין משיבין מן האגדה כבר העיר ר' ישעיה פיק במכתבו לגאון ר' טבלי מלונדון²⁵:

לא לכד שאין זה מדברי אגדה שהרי כתב הרמב"ם בפירושו למשנה ... בזה הלשון מפי השמועה למדו שהקב"ה לא יעניש וכו', ואולי אם ראה הח"צ דברי הרמב"ם הללו שהחליט דבר זה כמו בכל פסקי הלכות שכתב עליהן "מפי השמועה למדו", לא כתב הכי²⁶. אלא גם בלאו הכי חלילה לנו לדחות אפילו אות אחת גם מן האגדות ומחוייבין אנו להעמידה על האמת שלא יהיה מוקשה. ובכמה מקומות ילפינן מהאגדה הלכתא... ג. הראיה מהירושלמי הנ"ל מחטא המרגלים שאין עונשין בבי"ד של מעלה בפחות מבן עשרים היא תמוהה לדעתו²⁷: "דא"כ מבן ששים שנה ומעלה נמי נימא הכי שהרי לא נגזרה גזרה על יותר מבן ששים כדאיתא ביש נוחלין". ועל תמיהה זו הוא עצמו כותב: "ושמא לא ילפינן אלא מאי דכתיב בהדיא בקרא", דהיינו שבפסוק מפורש רק גיל של עשרים שנה שנאמר (במדבר י"ד) "במדבר הזה יפלו פגריכם וגו' מבן עשרים שנה ומעלה אשר הלינותם עלי".

ד. "מצינו כמה פעמים שנענשו קטנים וכן בער ואונן, ומה שתמצו שהיה לפי חכמתן, הוא דוחק".

23 וראה בשו"ת חכם צבי סימן מט שדן בדברי הרא"ם.

24 וראה עוד ביפה תואר למדרש רבה בתחילת פרשת חיי שרה.

25 JQR יולי 1920, עמ' 67.

26 ובסגנון דומה כתב מהר"ץ חיות (מועד קטן כ"ח, ע"א): "ונעלם במחכ"ת דברי הרמב"ם... הרי דלרמב"ם דין זה הלכה פסוקה".

27 בנחל קדומים לחיד"א בתחילת פרשת חיי שרה מביא את החכם צבי ומקשה עליו מהירושלמי הנ"ל ומעוד מקורות ועיי"ש.

יעויין רש"י עה"ת פר' בראשית שקודם מכן תורה ולעתיד לבא יהיה הגיל 100 והוא מבראשית רבה (פרק ה, לב).

ה. הח"צ מביא ראיה לדבריו ממסכת פסחים (צ"א, ע"ב): "ואלא חטאו ישא האיש ההוא למעוטי מאי, למעוטי קטן מכרת, משמע דוקא קטן הא בן י"ג ויום אחד חייב כרת, היתכן שנאמר דזה מייר דוקא ביותר מבן כ', הא ודאי לא".
וכן מביא ראיה מהגמ' שם (צ"ג, ע"א) שלדעת רבי קטן שהגדיל בין שני פסחים חייב לעשות פסח שני ואם לא עשה חייב כרת.
ומסיים הח"צ:

ואף את"ל דאין בי"ד של מעלה מענישין אפילו עונש כרת לפחות מבן כ' ותלמדנו מדור המדבר היינו לעניין עונש עולם הזה אבל בעוה"ב יש עליו עונש כרת, וכמו זקן בן שמונים שנה שאכל את החלב שלא יתכן בו לא כרת דשני ולא כרת דיומי²⁸, ע"כ אי אפשר לקיים בו כרת אלא לעולם הבא בענוש גיהנם או כיוצא או דאף שהתחייב כרת פחות מבן י"ג, הקב"ה ממתין עד אחר כ' אם ישוב ולא יכריחנו ... ואם לא ישוב אז יכריחנו על העוון אשר חטא בו בהיותו פחות מבן כ', וזה גלע"ד ברור דעל כל פנים שיין עונש כרת בפחות מבן כ' נמי".
אין החכם צבי יחיד בדעתו אלא שותף לו החתם סופר (יו"ד סימן קנה) וז"ל:

נראה דעתך (דעת השואל) שאינה בת עונשין למעלה, זה לא נמצא בש"ס רק בדרושי אגדה, וכבר כתבו מזה האחרונים שאין לסמוך על זה כלל ... אבל האמת משנעשו בני מצוה בשנים וסימנים מתחייבים בכל חיובי תורה בבית דין של מעלה ושלמטה... (ומביא ראיה לדבריו משבועות ת, ע"א) ולפענ"ד כי לא נאמרו שיעורים הללו במדרשות שבני כ' נעשו בני ענושין למעלה, אלא בעונשין על חטאים המחודשים לשעה, כגון עונשי דור המדבר וכן בשרה נאמר בת כ' כבת ז' ללא חטא, התם קודם מתן תורה הוה והכל אצל כמצוות שכליות, ועל זה נאמרו שיעורים הללו, אבל עונשי התורה אין שום חילוק כי שיעורים הלכה למשה מסיני בין למלקות בין לקרבן, ובן י"ג שהביא שתי שערות שוה לכל עונשין שבתורה, ואין צריך לפנים.
מכל מקום ברור שדעת החכם צבי והחתם סופר היא דעת מיעוט, ודעת הרוב היא שאין עונש בידי שמים עד גיל עשרים²⁹.

28 בשדי חמד (מערכת הכ"ף כלל קמח) הביא את החיד"א ב"יעיר אוון" (מערכת הבי"ת אות כג) החולק עליו וז"ל: "מוכח מהירושלמי פרק ב' דביכורים וברייתא דשמחות פ"ג דהוי כרת דיומי, דאל"כ שאלת מי מודיע שיין בבן שמונים. וההיא דשלהי מועד קטן (דבן שמונים שמת פתאם הוי מיתת נשיקה), היינו כשלא חלה, אבל חלה ומת איכא כרת דיומי אף בהגיע לגבורות".

29 ועל פי זה מבארים הבית יוסף והט"ז (יו"ד, רסה) את המנהג לומר בכרית "כן יכנס לתורה לחופה ולמעשים טובים" שאומר תחילה חופה לפי שאין נענש בכי"ד של מעלה עד בן עשרים, ואם כן החופה קודמת, שבן י"ח לחופה.

ח. סיכומים וטבלאות

כרת וערירי:

רש"י: אין הבודל ביניהם ובכל כרת יש ערירי.

ערוך לנר בדעת רש"י:

כרת: זרעו יכול להכרת אף לאחר מותו.

ערירי: אם יש לו בנים ימותו בחייו, ואם אין — לא יהיו לו יותר.

ריב"א: רק באשת אחיו ודודתו יש ערירי, אבל בכל שאר הכריתות אין ערירי.

רמב"ן: כשיטת ריב"א אלא שסובר שיתכן שיש ערירי בכל העריות ולא דוקא באשת

אחיו ודודתו.

השיטה	כרת	מיתה בידי שמים
רש"י	ימיו נכרתים וזרעו נכרת	רק ימיו נכרתים
תוס' בשבת	שאינו מגיע לגיל 60 קבוע	אין לה זמן
תוס' בשבת (אברכנאל)	קיצור ימי החולי	קיצור השנים
תוס'	מגיל 50-60 60	אחרי גיל ביכמות
תוס' במועד קטן	מגיל 50-60 בלי זרעו	עד 50 אפי' בלי זרעו. מגיל 50-60 עם זרעו.
רמב"ם	יש עונש לאחר מיתה לו	כשמת מתכפר
רמב"ם (רמב"ן)	רק בעולם הבא ולא בעולם הזה יסורין (יש דרגות) ואח"כ אוכדן גמור	
רמב"ם (אברכנאל)	רק בעולם הבא ולא בעולם הזה אוכדן גמור בעוה"ב (אין דרגות), ורק במגדף יש גם קיצור ימיו בעוה"ז.	

	יש שלושה סוגים א. כרת בעוה"ז בלבד. ב. כרת בעוה"ב בלבד. ג. כרת בעוה"ז ובעוה"ב.	רמב"ם (רדב"ז)
	יש שלושה סוגים א. בעוה"ז — למי שרובו זכויות ("האיש") ב. בעוה"ב — למי שרובו עונות ("הנפש") ג. בעוה"ז ובעוה"ב — מגדף, ע"ז והכופרים ("הכרת חכרת")	רמב"ן
כמו כרת	קיצור ימי החוטא בעוה"ז בלבד	רס"ג וא"ע
מיתה לפני גיל 60 (אין עונש לזרעו)	יש שני סוגים א. מיתה לפני גיל 50 ב. מיתה לפני גיל 50 וגם נכרת מהעוה"ב	רבנו יונה
קיצור ימי החוטא	מיתה לפני גיל 50 וגם הפסק עונג הנפש בעוה"ב (יש דרגות). בעוה"ז בלבד. בכל מקרה, אין אובדן מוחלט של העוה"ב.	אברבנאל
מיתה מגיל 50-60	מיתה עד גיל 50	ירושלמי
מיתה עד גיל זכות יחיה	מיתה עד גיל 50 ולפעמים הזכות תולה 60, ועם ויחיה יותר, אך לא יגיע לגיל 60 מעט יותר.	ירושלמי (תו' רא"ש)
עד 50 אפי' מגיל 50-60 (כחוס' במועד)	מגיל 50-60 בלי זרעו בלי זרעו (כשיטת החוס' במועד קטן) עם זרעו. קטן)	ירושלמי (אבני נזר)

